

Appendix 1

Example of using the jigsaw method

Text retrieved by the Hellenic Parliament Foundation for Parliamentarism and Democracy

http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/images/site_content/voulhFoundation/file/Ekpaideytika%20New/racism/0_3racism.pdf

Ο όρος ρατσισμός στην κυριολεκτική του χρήση σημαίνει το μίσος ή τον φόβο για άτομα που ανήκουν σε φυλές διαφορετικές από τη δική μας, καθώς και την εχθρική ή και υποτιμητική στάση απέναντί τους, τους συστηματικούς περιορισμούς και τις διακρίσεις εις βάρος τους. Τα παραπάνω συνδέονται με την πεποίθηση ότι οι φυλές από τις οποίες προέρχονται είναι κατώτερες από τη δική μας. Ο όρος ρατσισμός χρησιμοποιείται κατ' επέκταση και για τις ανάλογες αντιλήψεις και συμπεριφορές προς άτομα διαφορετικά από εμάς, όσον αφορά άλλα διακριτικά γνωρίσματα πέρα από τη φυλή, π.χ. το φύλο, την εθνική/τοπική καταγωγή, την κοινωνική θέση, την κατάσταση της υγείας.

Με την έννοια του ρατσισμού συνδέεται η έννοια της φυλής. Ο όρος φυλή υποδηλώνει μια ομάδα ανθρώπων που χαρακτηρίζεται από κοινή καταγωγή και συνήθως από ορισμένα ευδιάκριτα φυσικά χαρακτηριστικά, όπως το χρώμα του δέρματος. Η έννοια αμφισβητείται, ιδίως μετά την αποκωδικοποίηση του DNA, καθώς οι φυλετικοί δείκτες έχει αποδειχθεί ότι αποτελούν ένα ελάχιστο, αμελητέο ποσοστό της γενετικής σύνθεσης του ατόμου. Οι κοινωνικοί επιστήμονες συμφωνούν σήμερα ότι η φυλή είναι μάλλον μια κοινωνική κατασκευή παρά μια γνήσια βιολογική κατηγορία. Όλοι οι άνθρωποι έχουν μια κοινή καταγωγή και οι ομάδες που ανήκουν στο ενιαίο ανθρώπινο είδος μετανάστευαν και μεταναστεύουν ερχόμενες συνεχώς σε επιμειξίες. Έτσι οι φυλετικές διαφοροποιήσεις είναι σχετικές και όχι απόλυτες.

Ο ρατσισμός ή φυλετισμός εμφανίστηκε ως επιστημονική θεωρία. Ο όρος βιολογικός φυλετισμός αναφέρεται σε θεωρίες που υποστήριξαν τη φυλετική ανισότητα με βιολογικά επιχειρήματα και που συνδέθηκαν με τον κοινωνικό δαρβινισμό (την άκριτη μεταφορά της βιολογικής θεωρίας του Δαρβίνου στην κοινωνία), σύμφωνα με τον οποίο στην κοινωνία δικαιούται να επιβιώσει ο ισχυρότερος. Θεμελιωτής του φυλετικού ντετερμινισμού θεωρείται ο Γκομπινό (Essay on the Inequality of the Human Race, 1853-55), που έδωσε στον δυτικό κόσμο το αναγκαίο άλλοθι για τα αποικιοκρατικά και ιμπεριαλιστικά του σχέδια. Στο αποκορύφωμά της η φυλετική θεωρία και πρακτική έφτασε επί ναζισμού.

Ο ρατσισμός στηρίχτηκε συχνά σε διάφορες επιστημονικές θεωρίες. Το 1994 οι ερευνητές Χέρνσταϊν και Μάρρεϋ (The Bell Curve, 1994) είχαν επαναφέρει τον ισχυρισμό ότι υπάρχει συσχετισμός μεταξύ φυλής και ευφυΐας, δηλαδή υποστήριξαν ότι τα άτομα που ανήκουν

στη μαύρη φυλή είναι κατώτερης νοημοσύνης, γιατί είχαν κατώτερη επίδοση σε ορισμένες «δοκιμασίες νοημοσύνης», στις οποίες υποβλήθηκαν λευκά και μαύρα παιδιά. Όμως αυτές οι δοκιμασίες έχουν επικριθεί από πολλούς άλλους επιστήμονες ως σχεδιασμένες από την οπτική γωνία των λευκών της μεσαίας τάξης, δηλαδή τα ερωτήματα ευνοούν παιδιά που είναι γόνιοι αυτής της κατηγορίας, ενώ, αντίθετα, οδηγούν σε κακή απόδοση παιδιά άλλων πληθυσμιακών ομάδων. Υποστηρίζεται ότι η νοημοσύνη δεν κατανέμεται ανάλογα με τη φυλή αλλά προκύπτει από τον συνδυασμό γενετικών και περιβαλλοντικών παραγόντων, ιδίως από το μορφωτικό και οικονομικό επίπεδο των οικογενειών. Πλείστες έρευνες σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης αποδεικνύουν ότι οι διαφορετικές ευκαιρίες και τα ερεθίσματα που παρέχονται στα παιδιά από τη βρεφική τους ηλικία, όταν μεγαλώνουν σε περιβάλλοντα διαφορετικού οικονομικού και μορφωτικού επιπέδου, η διαφορετικού είδους βοήθεια που λαμβάνουν κατά τη σχολική τους διαδρομή, καθώς και οι διαφορετικές προσδοκίες των γονιών για το μέλλον τους, είναι καθοριστικής σημασίας για την επίδοσή τους. Έτσι, το υψηλότερο οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο που για ιστορικούς λόγους έχουν οι λευκοί αναπαράγεται στη γενιά των παιδιών τους και ούτω καθεξής. Το πείραμα που επανέλαβε σε αρκετές τάξεις της η Αμερικάνα δασκάλα Τζέιν Έλλιοτ (βλ. <http://www.youtube.com/watch?v=Bf0zfMI5KSA>) απέδειξε ότι η σχολική επίδοση είναι συνάρτηση και της αυτοεκτίμησης και της αυτοπεποίθησης που καλλιεργεί στους μαθητές η στάση των εκπαιδευτικών αλλά και των συμμαθητών απέναντί τους.

Ο όρος φυλετισμός (racialism) χρησιμοποιήθηκε παλαιότερα ως συνώνυμος του ρατσισμού (racism). Όταν σήμερα χρησιμοποιείται ως φαινομενικά ουδέτερη αποδοχή της ύπαρξης και διάκρισης των φυλών, υποδηλώνει τον σύγχρονο ρατσισμό που εστιάζει στις πολιτιστικές και κοινωνικές διαφορές των «φυλών» και όχι στις βιολογικές, τις οποίες η σύγχρονη επιστήμη της βιολογίας έχει απορρίψει. Στις μέρες μας, δηλαδή, ο ρατσισμός έχει μετατοπιστεί τόσο, ώστε πλέον μιλάμε για «ρατσισμό χωρίς φυλές». Πρόκειται, σύμφωνα με τη διατύπωση του Πιερ Αντρέ Ταγκιέφ (Pierre-André Taguieff, 2005) για έναν «διαφοριστικό ρατσισμό».

Σύμφωνα με τον Ανδρέα Πανταζόπουλο (2008), ο ιδεότυπος του σημερινού νέου ρατσισμού, σε αντίθεση με τον παλιό βιολογικό ρατσισμό, μπορεί, κατά τον Ταγκιέφ, να αναλυθεί στα ακόλουθα τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά:

α) Στη μετατόπιση του ρατσιστικού λόγου από τη «φυλή» στην «κουλτούρα». Υποκατάσταση, δηλαδή, του «επιχειρήματος» για τη λεγόμενη φυλετική καθαρότητα από αυτό της υπεράσπισης μιας «αυθεντικής» πολιτισμικής ταυτότητας.

β) Στη μετατόπιση από την «ανισότητα» στη «διαφορά». Η παλιά υποτίμηση των «κατώτερων» («φυλών») δίνει σήμερα τη θέση της στη φοβία της ανάμειξης των πολιτισμών.

γ) Στην προσφυγή μάλλον σε «ετερόφιλες» [φιλία προς τον άλλο, τον ξένο] φόρμουλες («δικαίωμα στη διαφορά»), παρά σε «ετερόφοβες» [φόβος απέναντι στον ξένο].

δ) Το τελευταίο χαρακτηριστικό θα μπορούσε να αποδοθεί μέσα από τη διατύπωση του «έμμεσου» ή «συμβολικού ρατσισμού»: ο νεορατσιστικός λόγος δύσκολα συλλαμβάνεται ως «ρατσιστικός», γιατί ρίχνει όλο του το βάρος στο άρρητο, στο υπονοούμενο. Οι

αντισημίτες σήμερα παρουσιάζονται ως «αντισιωνιστές», ο αντιμεταναστευτικός λόγος υποστασιοποιεί, καθολικεύει και δαιμονοποιεί τους «ανεπιθύμητους» ξένους («οι Αραβες»). Έτσι, η αντιμεταναστευτική στάση παρουσιάζεται ως ομαλή αντίδραση μιας κοινωνίας, η οποία θεωρεί ότι βρίσκεται σε κατάσταση νόμιμης άμυνας έναντι μιας «εισβολής»: η επίκληση της «εθνικής προτίμησης» («πρώτα οι εθνικοί πολίτες») αποτελεί τη «λογική» αποκορύφωση μιας έμμεσης αλλά πανίσχυρης πολιτικής αποκλεισμού από το εθνικό-κοινωνικό σώμα των «άλλων».

Ο βιολογικός φυλετισμός συνδέθηκε πολύ νωρίς με την ευγονική, την υποτιθέμενη «επιστήμη» της βελτίωσης του ανθρώπινου είδους μέσω της επιλεκτικής αναπαραγωγής. Η ευγονική διακρίνεται σε θετική και αρνητική. Η θετική ενθαρρύνει την αναπαραγωγή δήθεν ανώτερων ανθρώπινων όντων. Το ναζιστικό καθεστώς του Χίτλερ είχε ξεκινήσει τόσο πρόγραμμα θετικής ευγονικής (ξανθές, γαλανομάτες γυναίκες της Νορβηγίας τεκνοποιούσαν γονιμοποιημένες από ξανθούς γαλανομάτες Γερμανούς), όσο και πρόγραμμα αρνητικής ευγονικής (στείρωναν ανάπηρους, ψυχικά ασθενείς κτλ.). Ακραία εκδοχή προγράμματος αρνητικής ευγονικής ήταν το σχέδιο οριστικής εξόντωσης των Εβραίων, η επονομαζόμενη «Τελική Λύση», που είχε στόχο την εκκαθάριση του ανθρώπινου γένους από την κατώτερη εβραϊκή φυλή, την εξαφάνιση των «μιαρών» της γονιδίων.

Η Γενοκτονία των Εβραίων (αλλιώς γνωστή ως Ολοκαύτωμα) ήταν η κατάληξη των διακρίσεων που ξεκίνησαν το 1935 με τους «Νόμους της Νυρεμβέργης» που επέβαλαν αυστηρούς περιορισμούς στα δικαιώματα των Εβραίων της Γερμανίας. Το 1938, η «Νύχτα των Κρυστάλλων» προανήγγειλε την επερχόμενη κλιμάκωση του ναζιστικού σχεδίου, καθώς εκείνη τη νύχτα όχι μόνο υπέστησαν βανδαλισμούς εβραϊκά καταστήματα και εβραϊκές κατοικίες και συναγωγές αλλά και Εβραίοι ξυλοκοπήθηκαν και δολοφονήθηκαν. Το 1939 εγκαινιάστηκε το συστηματικό πρόγραμμα γενοκτονίας των Εβραίων που ζούσαν στη Γερμανία και στις χώρες που είχαν κατακτηθεί από τους Ναζί. Στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπως το Νταχάου, τα οποία είχαν αρχίσει να δημιουργούνται στη Γερμανία από το 1933, για να απομονώσουν τους πολιτικούς αντιπάλους του καθεστώτος (κομμουνιστές και συνδικαλιστές) και να τους εκμεταλλευτούν ως εργατικά χέρια, εξελίχθηκαν αργότερα σε στρατόπεδα μαζικής εξόντωσης Εβραίων αλλά και Ρομά και ομοφυλόφιλων. Σε αυτά προστέθηκαν και πολλά ακόμα στρατόπεδα εξόντωσης εντός και εκτός Γερμανίας (Αουσβιτς, Τρεμπλίνκα κ.ά.). Έξι εκατομμύρια Εβραίοι εκτελέστηκαν είτε αμέσως μετά την άφιξή τους (ιδίως τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι και στη συντριπτική τους πλειονότητα οι γυναίκες), είτε πέθαναν από εξάντληση, εργαζόμενοι σε καταναγκαστικά έργα με ελάχιστη τροφή, είτε εκτελέστηκαν από τις ειδικές ομάδες θανάτου (Einsatzgruppen) στο ανατολικό μέτωπο.

Η ιδιαιτερότητα του Ολοκαυτώματος (Shoah), σύμφωνα με τον Enzo Traverso (2013) συνίσταται στο γεγονός ότι «δεν ήταν απλώς μια έκρηξη ωμής βίας αλλά κι ένας σκοτωμός που εκτελέστηκε “δίχως μίσος”, χάρη σ’ ένα σχεδιοποιημένο σύστημα βιομηχανικής παραγωγής του θανάτου, ένας μηχανισμός που δημιουργήθηκε από μια μειοψηφία αρχιτεκτόνων του εγκλήματος και μπήκε σε λειτουργία από μια μάζα άλλοτε ένθερμων και άλλοτε ασυνείδητων εκτελεστών, μέσα στη σιωπηρή αδιαφορία της μεγάλης πλειοψηφίας

του γερμανικού πληθυσμού, με τη συνενοχή της Ευρώπης και την παθητικότητα του κόσμου».

Άλλοι όροι που σχετίζονται με τον ρατσισμό είναι οι εξής: ξενοφοβία, απαρ τχάιντ, αντισημιτισμός, σεξισμός, φεμινισμός, ετεροσεξισμός.

Ξενοφοβία είναι η αντιπάθεια για άτομα ή ομάδες που θεωρούνται ξένοι. Η αντιπάθεια μπορεί να κυμαίνεται από την ελεγχόμενη απώθηση ως την παθολογική φοβία.

Απαρτχάιντ σημαίνει «διαχωρισμός» στην ολλανδική διάλεκτο της Ν. Αφρικής. Ο όρος δηλώνει το σύστημα διακρίσεων, που θεσμοθέτησε την ανώτερη θέση των λευκών σε όλους τους τομείς (οικονομικοκοινωνικό και πολιτικό) και το 4 οποίο εξασφάλισε την κυριαρχία των λευκών επί των μαύρων στη Ν. Αφρική. Σε αυτό το σύμπλεγμα των ρατσιστικών νόμων αντιπαρατέθηκε το «Νοτιοαφρικανικό Κογκρέσο Εργατικών Συνδικάτων», το οποίο, μετά από δεκαετίες αγώνων, επέτυχε το 1990 την απελευθέρωση του ηγέτη του, Νέλσον Μαντέλα, και στη συνέχεια την κατάργηση του απαρτχάιντ.

Αντισημιτισμός ονομάζεται ο ρατσισμός εναντίον των Εβραίων, πρόκειται δηλαδή για ένα υπώνυμο (υποκατηγορία) του φυλετικού ρατσισμού. Ο όρος στην πραγματικότητα είναι καταχρηστικός, καθώς Σημίτες είναι οι λαοί που μιλούν σημιτικές γλώσσες, δηλαδή όχι μόνο οι Εβραίοι, αλλά και οι Ασσυροβαβυλώνιοι, οι Φοίνικες και οι Άραβες. Η ιστορία του αντισημιτισμού είναι πολύ παλιά. Όταν ο χριστιανισμός εξελίχθηκε σε κυρίαρχη θρησκεία και στη συνέχεια σε κύρια δύναμη συνοχής στην Ευρώπη, οι Εβραίοι τέθηκαν στο περιθώριο της κοινωνίας, καθώς κατηγορούνταν ως υπεύθυνοι για τον θάνατο του Χριστού. Οι κατηγορίες αυτές βέβαια αποσιωπούσαν ότι ο ίδιος ο Χριστός, η Παναγία και όλοι οι Απόστολοι ήταν Εβραίοι. Έκτοτε, απομονώθηκαν σε γκέτο (συνοικίες υποχρεωτικής διαμονής των Εβραίων) στις περισσότερες ευρωπαϊκές πόλεις. Εξαιτίας των περιορισμών που τους τέθηκαν όσον αφορά την πρόσβαση σε διάφορα επαγγέλματα και στη δημόσια ζωή, σε συνδυασμό με την ανασφάλεια που προκαλούσε το εχθρικό κλίμα απέναντί τους, αποθαρρύνονταν από επενδύσεις σε γη (και γενικά σε ακίνητη περιουσία που θα χανόταν σε περίπτωση αναγκαστικής μετακίνησής τους) και αρκετοί στράφηκαν σε εμπορικές και τραπεζικές δραστηριότητες. Η συγκυρία της ανάπτυξης του εμπορίου στα τέλη του Μεσαίωνα και κατά την Αναγέννηση ευνόησε αρκετούς Εβραίους, οι οποίοι, λόγω των προαναφερόμενων επαγγελματικών ενασχολήσεων, πλούτισαν και έγιναν αντικείμενο φθόνου. Έτσι, οι διακρίσεις εις βάρος των Εβραίων εντάθηκαν και συχνά εξελίχθηκαν σε διωγμούς, που κυμαίνονταν από την αναγκαστική μετακίνηση σε άλλο τόπο ως τα γνωστά πογκρόμ (καταστροφή περιουσιών, προπηλακισμοί και δολοφονίες).

Πρέπει να τονιστεί ότι, ενώ ο αντισημιτισμός στρέφεται κατά των Εβραίων για λόγους φυλετικούς, ο παραδοσιακός αντι-εβραϊσμός που, προφανώς, είναι ο πρόγονος του αντισημιτισμού, στρέφεται εναντίον τους για λόγους θρησκευτικούς.

Ο δυτικός αντι-εβραϊκός λόγος συγκροτήθηκε από δύο καταστατικούς μύθους:

α) τον μύθο του τελετουργικού φόνου και της βεβήλωσης του αγιασμένου άρτου, που δημιούργησε το αρνητικό στερεότυπο του «αιμοδιψούς Εβραίου»,

β) τον μύθο της παγκόσμιας συνωμοσίας του εβραϊσμού-σιωνισμού, που δημιούργησε τα συγγενή αρνητικά στερεότυπα του «συνωμότη/κυρίαρχου», του «διαβολικού μηχανορράφου» και του «εκ φύσεως δολοπλόκου ψεύτη» (Κόκκινος, 2007).

Η εχθρότητα προς τους Εβραίους, η οποία σταδιακά εξελίχθηκε σε αντισημιτισμό, προκάλεσε πογκρόμ εναντίον των Εβραίων, κυρίως στην ανατολική Ευρώπη, και μικρότερης έντασης αντιπαλότητα σε πολλές άλλες χώρες. Στην Ελλάδα υπήρξαν τέτοιου είδους αντιεβραϊκές εκδηλώσεις, όπως, π.χ., η «Υπόθεση Πατσιφικό» το 1849, η «Συκοφαντία για το αίμα» στην Κέρκυρα το 1891 και ο εμπρησμός του συνοικισμού Κάμπελ στη Θεσσαλονίκη το 1931. Κατά τον Μεσοπόλεμο εδραιώθηκε ο αντισημιτισμός και διαδόθηκε ευρύτερα με την άνοδο της ριζοσπαστικής Δεξιάς και την κατάρρευση του οικονομικού φιλελευθερισμού και του κοινοβουλευτισμού. Η εγκαθίδρυση ολοκληρωτικών καθεστώτων στην Ευρώπη ανέδειξε τον αντισημιτισμό σε επίσημη ιδεολογία.

Σεξισμός θεωρείται η διάκριση μεταξύ ανθρώπων εξαιτίας του φύλου τους (στην αγγλική γλώσσα φύλο=sex), πρόκειται δηλαδή για τον ρατσισμό εναντίον των γυναικών. Οφείλεται σε ένα βαθιά ριζωμένο και συχνά μη συνειδητό σύνολο πεποιθήσεων και νοοτροπιών που συνοψίζονται στην εγγενή κατωτερότητα όσων ανθρώπων ανήκουν στο γυναικείο βιολογικό φύλο. Αυτή η νοοτροπία οδηγεί σε υποτιμητικές συμπεριφορές προς τις γυναίκες και στον αποκλεισμό τους απ' όσους τομείς δραστηριοτήτων αξιολογούνται ως σημαντικοί (πολιτική ζωή, ανώτερη εκπαίδευση κτλ.). Η δε επιθετική μορφή σεξισμού, ο «ανδρικός σοβινισμός», αντιμετωπίζει τις γυναίκες ως αντικείμενα της ανδρικής σεξουαλικής ηδονής. Αντίδραση στον σεξισμό είναι ο φεμινισμός. Φεμινισμός είναι η υπεράσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών και περιλαμβάνει την κινητοποίηση για πολιτικά και νομικά δικαιώματα, για ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση και στην εργασία, για σεξουαλική αυτονομία και το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού, δηλαδή της ελεύθερης επιλογής για το αν και πότε θα γίνει μια γυναίκα μητέρα. Ετεροσεξισμός: ο όρος αναφέρεται στην εχθρότητα των ετεροφυλόφιλων εναντίον των ομοφυλόφιλων και στις διακρίσεις που απορρέουν από αυτή την εχθρότητα κατά ανθρώπων εξαιτίας του σεξουαλικού τους προσανατολισμού.